

8. Sociální úprava ukojování potřeb lidských statky hospodářskými.

Lidstvo v novějších dobách dovedlo si svou součinností získati nepoměrně větší množství různých úkojných prostředků nežli v dobách dřívějších, kdy četné jednotlivé menší skupiny v uzavřených hranicích samy pro sebe žily, odloučeny od ostatních. Novověká široká kooperace po celém prostranství zemském dovedla mnohem lépe zapatřiti lidstvo celé i jeho jednotlivá plemena a různé národy, říše a státy nežli dřívější úzká soběstačnost malých hospodářských skupin a území. Mnozíci se obyvatelstvo nikterak by nepotřebovalo býti uváděno svým vzrůstem do rozpaků a nesnází o ukojení svých potřeb. Výsledky přičinění lidského mohou býti nepoměrně lepší, čím více lidí je zúčastněno na opatrování statků a na prokazování vzájemných služeb. Účelným rozlišováním a dělením (diferencováním) zaměstnání a spojováním sil ke společným dílům lze docíliti mnohem obsažnějších účinků nežli když každý staral se pouze sám o sebe neb o svůj nejbližší úzký společenský útvar. Širokou společenskou souhrou po nejširších oblastech lze také nepoměrně úspěšněji zabrániti plynutí všelikými energiemi, nežli když lidé namáhají se ojedinele bez přispění ostatních.

Nerozhodují však při lidské součinnosti ani tolik lepší úspěchy pouhé svalové mechanické práce lidské — (měřené na př. jako jiné energie mechanické na metrakilogramy), — nýbrž mnohem více vyniká účelná organisace (spořádání) všech sil a schopností spolupracujících lidí. Zvláště však podařilo se velmi výhodně svalovou práci lidskou nahraditi prací strojovou a pouhý ruční pohon ustoupil napořád mechanickým energiím z přírodních energetických zdrojů, které lidský vtip stále hojněji si činil služebnými a jichž množství namnoze je pro účely lidské nevyčerpitelným. Kromě skoro nepřeborných neživých zdrojů mechanických, tepelných a jiných přírodních energií také bývá člověku k službám četné domácí živočišstvo.

Náhradu lidských svalů nad pomysleni znamenitě provedla moderní technika. Doklady k tomu nesčetné podávají technologie všech oborů. Místo namáhavých výkonů ruky lidské a jiných tělesných energií zabírají napořád stroje poháněné buď zvířaty, ale zvláště motory neživé, které mnohokrát znásobily síly lidské a jimiž různé úkojné prostředky se mohou hromaditi téměř libovolně a neomezeně.

Nejlepším příkladem této hojnosti energetických přírodních zdrojů lidstvu podávaných jsou ohromná horní bohatství minerálního uhlí, různých rud a zemin, hnojivých solí a jiných přírodních darů pod zemí uložených. Zrychleným postupem také se využívá ohromných motorických energií vodních spádů. Stupňované výtěžky z úrodné plodné půdy dovolily modernímu lidstvu rozhojnití všeliké hmotné požitky stále vzrůstajícím podílem na každého jednotlivce. *Nejdůležitějších organických i neorganických surovin přibýlo za posledních desetiletí několiknásob, kdežto počtu lidstva přibýlo v téže době jen několik desítek procent!*

V době padesáti let od r. 1860 do 1910 stouplo těžení uhlí ze 135 mil. tun (t) na 1150 mil. t. Tepelná energie z toho zdroje lidstvu

dodávaná vzrostla na výši $8\frac{1}{2}$ násobnou, ale využitkování její (v parních strojích, plynových motorech, turbinách parních atd.) znásobilo se ještě nepoměrně více, poněvadž kromě toho výkonnost strojů kalorických se velice zdokonalila.

Nejdůležitějších surovin za poslední dvacetiletí ke konci devatenáctého a počátkem dvacátého století, kdy veškerého lidstva nepřibýlo zdaleka ani o čtvrtinu [snad vzrostlo jen o 20%; ovšem přesně to nelze odhadnouti] přibýlo těmito poměry:

Kamenného uhlí bylo dobyto:

roku	1890	1900	1910
mil. t	515	770	1150
přibýlo	za 10 let (od 1890—1900) téměř		50 ⁰ / ₀
„	za 20 let (od 1890—1910)		123 ⁰ / ₀ .

Petroleje bylo vytěženo:

roku	1890	1900	1910
mil. t	$10\frac{1}{4}$	$20\frac{1}{4}$	$43\frac{1}{2}$
tedy	od 1890 do 1900 přibýlo		98 ⁰ / ₀
„	od 1890 do 1910		324 ⁰ / ₀ .

Železných rud zpracováno bylo:

roku	1890	1900	1910
mil. t	59	92	160
proti roku 1890 přibýlo za deset let	56 ⁰ / ₀ , za dvacet let 171 ⁰ / ₀ .		

Surového železa bylo vyrobeno:

roku	1890	1900	1910
mil. t	$27\frac{1}{2}$	42	$66\frac{2}{3}$.*)
Od r. 1890 do 1900 přibýlo za deset let výtěžku železa o	52 ⁰ / ₀		
„ r. 1890 „ 1910 „ za dvacet let	„ „ o 142 ⁰ / ₀ .		

Ocele bylo zhotoveno:

roku	1890	1900	1910
mil. t	$9\frac{1}{4}$	27	58
proti r. 1890 přibýlo za deset let	192 ⁰ / ₀ , za dvacet let 525 ⁰ / ₀ .**)		

A podobně vzrůstají zásoby také ostatních kovů:

Mědi se těžilo průměrně ročně:

v desetiletích .	1851/60	1861/70	1871/80	1881/890	1891/00	1901/10
mil. q	$\frac{1}{2}$	0·9	1·19	2·11	3·64	7·03.

(*Za půl století se tedy těžení mědi znásobilo 14krát.*)

*) Roku 1850 vyrobilo se na celém světě pouze $3\frac{1}{4}$ mil. t surového železa; tedy za šedesát let se výroba surového železa rozmnožila víc jak dvacateronásob.

***) V roku 1910 se zhotovilo ocele téměř 14krát více nežli před 30ti lety (v r. 1880).

Stejnými skoro poměry násobily se výtěžky *olova, zinku, niklu, rtuti* a jiných kovů.*)

Pro zvelebení *zemědělství* kromě usilovné a daleko promyšlenější práce lidské používáno bylo stále zdokonalovaných strojů a zeměměna všelikých hnojiv, které umožňují násobiti úrody z týchž ploch. Zrovna pro nejnovější doby k tomu stačí uvésti tyto dva nejpádnější doklady:

Chilského ledku bylo do Evropy přivezeno

	roku 1902	roku 1912
něco přes	1 mil. t	1.93 mil. t,

zvětšil se tedy za deset let přívaz ledku do Evropy asi o 90%.

Draselnatých solí v Německu, které jest jejich hlavním dodavatelem, bylo dobyto:

roku	1890	1900	1910
asi mil. t	1 $\frac{1}{4}$	3	8.3.

Proti r. 1890 přibýlo za 10 let (do 1900) asi 140%, za 20 let (do 1910) asi 560%!

Podobně přibývá i *organických surovin*.

Světově sklizeň *bavlny*, nejdůležitější textilní suroviny, rostla až do nejnovější doby stále a teprve nyní, snad jen dočasně, se vzrůst ten zastavil neb ochabl. Ale není pochyby, že dosavadní výnosy bavlny se dají ještě velmi rozhojniti příbráním ohromných ploch k pěstění vhodných v tropických a subtropických krajích Afriky, Asie, jižní Ameriky a Austrálie.

Postup těžení *bavlny* znázorňují sklizně její:

v roku	1881/1882	1891/1892	1901/1902	1911/1912
milionů balíků asi . .	8 $\frac{1}{2}$	12 $\frac{5}{6}$	16 $\frac{3}{4}$	25.

Proti roku 1881/1882 přibýlo výtěžků bavlny:

za deset let asi 50%, za dvacet let 97%, za třicet let 195%.**)

*) *Hliník* na př. který byl kovem dříve neznámým a počátkem druhé polovice 19tého století byl ještě kovem velmi drahým — (asi pětkrát dražším než stříbro a měl téměř třetinu ceny zlata), — stal se do dvacátého století kovem zcela obyčejným a těžilo se ho bezprostředně před válkou již 3/4 mil. q ročně, kdežto deset let před tím (kolem r. 1904) byl výtěžek roční jen asi 90.000 q tedy jistě osmkrát menší. Cena hliníku byla r. 1855 přes 1000 M za 1 kg, kdežto ve stol. dvacátém už jen asi 1 $\frac{1}{2}$ M. [Měl tedy před válkou hliník cenu asi 67krát menší než v roku 1855 a to ještě se musí uvážiti, že také hodnota peněz silně klesla.]

**) V dvacátém století světová spotřeba bavlny na tkaniva nestoupala již tak překotně jako ve století předešlém: Roku 1900 bylo zpracováno v textilním průmyslu asi 15 mil. balíků (ostatní bavlny bylo použito jinak), kdežto roku 1912 asi 21 mil. balíků. [Rok 1912 vykazoval menší úrodu než dříve.] Za dvanáct let přibýlo asi 40% setkané bavlny. V Evropě samé spředeno bylo něco přes 7 $\frac{3}{4}$ mil. balíků roku 1900/1901, a za deset let (1910/1911) sotva 9 $\frac{1}{2}$ mil. balíků. Stoupla tedy spotřeba bavlny za deset let jen asi o 20% v Evropě. Na počátku dvacátého století spotřebovala Evropa ještě dosti znatelně přes polovici bavlny proti ostatním dílům světa, kdežto v roku 1910 již na spotřebu evropskou připadalo jen asi 47%. Zvláště vzrostl bavlnářský průmysl ve Spojených Státech a v Japonsku.

Kromě bavlny spotřebují se veliká množství *starších* vláknitých plodin mírného pásma jako lnu, konopí, kopřiv a j., ale k tomu přibyla vlákna nová z tropických zemin, na př. juta, agave, manilské t. zv. „konopí“ atd. Rovněž dodávají rozsáhlé stepi a pastviny v málo obydlených mimoevropských zemích spousty ovčí vlny, velbloudí srsti, vlny lam a huanachaka, ušlechtilých koz a jiných živočišných tkaniv.

Hedvábí surového bylo vytěženo průměrně ročně:

v období	1871/1880	1881/1890	1891/1900	1901/1910
mil. kg	9	10 ¹ / ₂	16 ¹ / ₄	21 ¹ / ₄

Přibýlo tedy vytěženého hedvábí od období 1871/1880 za deset let asi 17⁰/₁₀₀, za dvacet let asi 80⁰/₁₀₀, za třicet let asi 136⁰/₁₀₀.

Ale nejpůsobivější byl pokrok v ukojování lidských potřeb tím směrem, že namáhavá *svalová práce lidská* je stále hojněji nahrazována *přírodní energií* hlavně motorů kalorických (parních vytápěných uhlím, petrolejem nebo jinými palivy, nebo výbušných: benzinových, svítíplynových atd.). V novější době doplňovány byly kalorické motory spádem tekoucích vod.

Dokladem pro vzrůst takto dodávaných energií stačí uvést data z některých zemí kulturních:

V Belgii bylo napočteno:

roku	1870	1880	1890	1900	1910
lidí milionů	5·2	5·6	6·1	6·7	7·4
motorů kalorických milionů HP*) .	0·35	0·61	0·9	1·41	2·67

Podle těchto dat vzrůstalo *obyvatelstvo belgické*, proti roku 1870 ho přibýlo:

za deset let	za dvacet let	za třicet let	za čtyřicet let
asi o 8 ⁰ / ₁₀₀	17 ⁰ / ₁₀₀	29 ⁰ / ₁₀₀	43 ⁰ / ₁₀₀ ,

kdežto energií kalorických motorů přibýlo v týchž dobách:

za deset	za dvacet	za třicet	za čtyřicet let
asi o 74 ⁰ / ₁₀₀	157 ⁰ / ₁₀₀	303 ⁰ / ₁₀₀	663 ⁰ / ₁₀₀ .

Na 15 obyvatel připadalo průměrně

v roku	1870	1880	1890	1900	1910
HP asi	1	1·6	2·2	3·2	5·4

Roku 1910 tedy na rodinu pětičlennou bylo by již v Belgii průměrně připadalo asi 1⁷/₈ HP jenom z kalorických motorů, nehledě k ostatním přírodním motorům (spádu vodního, větrným pohonům atd.). Při odhadování 1 HP asi = 15 pracujícím otrokům byla by motorická energie kalorických strojů vydala pro rodinu (pěti lidí) průměrně asi práci 28 otroků, kdežto v r. 1870 pro touž rodinu by ta pomoc se bývala páčila jen asi na pět otroků.

*) 1 HP znamená energie = 75 metrikilogramů za vteřinu, čili t. zv. „koňskou silou“ — („horse power“, odtud zkratka HP). Tato theoretická koňská síla je mnohem značnější nežli energie, kterou by dovedl dodatí prostředně silný kůň. lze ji odhadovati nejméně dvakrát až třikrát výše nežli energii skutečného průměrného koně. Proti lidské energii lze ji ceniti aspoň 15krátnásobně. Francouzské úřední komise ji odhadovaly až na 21eronásobně průměrné lidské energie svalové.

Pro země chudé na uhlí, ale s vynikající hojností tekoucích vod stačí uvést *Norsko*, v jehož průmyslových větších závodech (továrních) bylo činných motorů (po většině vodním spádem hnaných):

roku	1900	1906	1908	1910
tisíc <i>HP</i>	199	281	457	613
přibylo od r. 1900 . .	za 6 let	za 8 let	za 10 let	
	41 ⁰ / ₀	130 ⁰ / ₀	208 ⁰ / ₀	

Vzrůst ten sluší nazvat přímo úžasným v tak krátké době.*) Bezprostředně před světovou válkou odhadovala se *spotřeba kamenného uhlí v Evropě přes 550 mil. t.*, z čehož pro účely topení a vaření v domácnostech a v samých kamenouhelných dolech se spotřebovalo asi 100 mil. t. Tedy pro výrobu všeho druhu a pro dopravu zbývalo asi na 450 mil. t kamenného uhlí, čili 1¹/₂ mil. t denně, počítáme-li průměrně 300 pracovních dní do roka. Kdyby při tom kalorické motory byly v práci nejméně 10 hodin denně, znamenalo by to průměrnou denní energii značně přes 150 mil. *HP*. Při počtu evropských obyvatelův asi 470 mil. před vypuknutím války, bylo by průměrně na pětičlennou rodinu připadalo motorické pomocné energie strojů pouhým kamenným uhlím vytápěných nejméně 1¹/₂ *HP* čili jakoby taková průměrná rodina měla ke svým službám asi 23 otroky (1 *HP* = 15 otrokům). To však byly by pouze stroje kamenným uhlím vytápěné. K tomu slušelo by přičísti stroje, kterým energii dodává hnědé uhlí, dříví, benzin, petrolej, nafta a jiné hořlaviny jakož i stroje vodní i množství tažného dobytka, jehož příspěvní člověku zajisté není nepatrné.

Z toho jest již zřejmo, kterak moderní technika síly každého jednotlivce mnohokrát znásobila, že opravdu mohly by mu býti nyní k službám energie takové, jakých se nedostávalo dříve ani nejzamožnějším třídám v nejkulturnějších společnostech lidských. K tomu spolupůsobení všech plemen po celé zeměkouli mohlo by účinnost těchto znásobených energií ještě více sesilovati.

Ani o svou výživu nepotřebovalo se *dosud* lidstvo nijak strachovati, třebaš ho za posledních let značně přibývalo.

Byla totiž odhadována na celé zeměkouli roční průměrná úroda *pšenice*:

v pětiletých obdobích .	1898—1902	1908—1912
asi mil. <i>q</i>	750	990

Za deset let přibylo tedy výtěžků pšenice o 32⁰/₀, kdežto světového obyvatelstva za tu dobu nepřibylo jistě mnohem více než 10⁰/₀!

Světová úroda *žita i pšenice* byla pak průměrně ročně odhadována:

v období pětiletém . .	1891—1895	1908—1912
mil. <i>q</i>	sotva 1000	1460

*) Norsko kromě toho má ohromné množství motorické energie ve svém loďstvu, jehož nosnost se páčila před válkou téměř na 1¹/₄ mil. t (netto) jenom v parolodích. K tomu ještě pojila se vozba železniční téměř na 3200 km, (tedy na 1 mil. obyvatel přes 1300 km, kdežto v Německu na 1 mil. obyvatelů bylo jen 950 km drah železných). Podle toho na 1 obyvatele by v Norsku připadalo asi 1 *HP*, tedy pro rodinu pěti osob průměrně by to dělalo příspěvní asi 75 otroků!

Za 17 let tedy přibýlo *chlebového obilí* asi 46%, kdežto lidstva za touž dobu jistě nepřibýlo ani o 20%.

Toto množství chlebového obilí zdálo by se arci poměrně dosti skrovným pro celkový počet lidí přes 1600 mil. hlav. Ale obilím tím se živí hlavně jen lidstvo evropského původu, kdežto ostatní plemena žijí z nesčetných plodin jiných, kterými ovšem se doplňují také potraviny evropského obyvatelstva. Jest to především tropická obilina *rýže*, kterou se živí Asiaté po většině; dále *sorgo* (druh prosa) ve Východní Indii a jinde jiné druhy *prosa*. Pro Ameriku a jižní Evropu nejdůležitější potravinou je *kukuřice*. K potravě lidské sluší však připočítati také *ječmen*, *pohanku*, všeliké *luštěniny*, ale zejména přerůzné hlízy, mezi nimiž vynikají *brambory*. K tomu v teplejších a mírných pásmech přistupuje množství zelenin, ovoce a jiných plodů v nadbytečném množství.

Světová úroda v roku 1915—1916 (na severní i jižní polokouli) byla odhadována mezinárodním zemědělským ústavem v Římě takto: asi 1160 mil. *q* pšenice, 460 mil. *q* žita, 320 mil. *q* ječmene, 720 mil. *q* ovsa, skoro 1000 mil. *q* kukuřice a skoro 650 mil. *q* rýže. Těchto šesti druhů obilních samých dávalo by součet přes 4300 mil. *q*. Po srážce osiva bylo by při počtu světového obyvatelstva přes 1600 mil. připadalo znatelně přes 200 *kg* těchto šesti druhů obilních na hlavu. Toto množství bylo zajisté úplně dostatečné pro nasycení všeho lidstva, a to v roce nejhroznější války, kdy kromě toho ve většině zemí byla jenom podprůměrná úroda. K tomu však byly ještě po ruce ostatní jedlé plodiny jako *sorgo*, *pohanka*, *luštěniny* a spousty *bramborů*. Pro tropické krajiny vůbec je obilí vedlejší potravinou, jelikož tam lidé žijí od zelenin, všelikého ovoce, hlíz a jiných jedlých bylin. (Někde jsou plody chlebovníku, datle, banany, kokosové ořechy, zelenina a jiné čerstvé plody skoro výhradní potravou tropických kmenů.)

Není tedy pochyby, že moderní lidstvo by ve svém celku na dlouhé budoucí doby bylo zabezpečeno všemi potřebnými úkojnými prostředky, ano že by každému jednotlivému člověku po celé zeměkouli se mohlo dostat k živobytí až nadbytek všeho. Těžilo se bez toho již nyní všeho zboží tolik, že *nadvýroba se zdála lidstvu někdy přímo těžkou pohromou*. Že sem tam se vyskytl nedostatek některých nejpotřebnějších věcí, nebo že lidé v některých krajích trpívají hladem i nouzí všelikou, toho není příčinou, že by se výživných prostředků a jiného nezbytného zboží a úkojů nedostávalo, nebo snad vůbec sehnati nedalo, nýbrž pouze nesprávné a vadné rozdělování statků překáží tomu, že někteří lidé musí strádati a nemají ani nejnautnějších věcí k udržení svého života.

Prostředků k hojnému ukojování potřeb pro všechny jednotlivé lidi jest nyní nejen dosti na celé zeměkouli, nýbrž dalo by se jich shledati nepoměrně více ještě. Pouze to, že se nevyplácí jistě zboží za nízké ceny pro trh dodávati, vadí tomu, že není všeho zboží v nadbytku. Zdroje pro ukojení potratných potřeb nynějšího pokolení lidského jsou prozatím nevyčerpatelná a pro doby daleké budoucnosti, v kterých by se jich mohlo nedostávat, bylo by zbytečno již nyní míti strachy.

Jsou sice některá přírodní bohatství omezena a mohly by jejich zásoby býti dosti záhy vyčerpány. To platí zejména o energiích a bo-

hatstviích uložených pod zemí z bývalých geologických dob: Ložiska kamenného uhlí, zásoby minerálních olejů, kovové rudy a jiná podobná zřídla úkojná uložená v lůně zemském dají se jistě v několikerych lidských pokoleních vyčerpati, zejména při stálém stoupání nynější velké spotřeby.*)

Jistě jsou také omezeny energie plodné půdy, z kterých dodává se lidem výživa i jiné potřebné věci (na př. oděv, palivo, stavivo a j.), a stačily by pro určitý jen počet lidstva. Ale dosavadní pokolení ani nejbliže příští nepotřebují se této omezenosti nikterak lekati; plodná půda může dodávati ještě mnohem četnějšimu lidstvu nežli ho nyní žije, skoro neomezený nadbytek potravin a jiných nezbytných organických látek. Prozatím lze bohatství a dary plodné půdy považovati za nepřeborné, zvláště když novými zdroji se stále doplňují a nahrazují — (když dbá se o náhradu a doplňování plodných látek náležitým hnojením a intensivním obděláváním půdy).

Jiné energie přírodní používáním lidským se vůbec nevyčerpávají ani neumenšují. Tak tomu jest při spádu tekoucích vod, kterých dosud se v dosti malé míře používá. — [Jediné vodopády Viktoriiny na Zambezi v jižní Africe mohly by prý dodávati nepřetržitou energii asi 36 mil. HP.] — Rovně nekonečné téměř množství energií vysílají paprsky sluneční k povrchu naší zeměkoule. Těchto energií prakticky dosud skoro nijak nebylo využito, protože jich lidé vůbec nepotřebovali,**) ale tím není vyloučeno, že by se jich vtip lidský v čas potřeby nedovedl aspoň z části zmocniti. Podobně dosud jsou nepoužívány ohromné energie proudů mořských (i větrných) jakož i přílivů a odlivů mořských atd.

Je tedy nesporno, že pro lidstvo v celku ještě na nedohledné doby jest všelikých úkojných prostředků nevyčerpaná hojnost; hojnost, které se někdy společnosti lidské až strachují a která je přivádí v rozpaky různými poruchami a krisemi vyvolávanými na př. „nadvýrobami“. Nemusilo by vůbec býti nedostatku pro nikoho, kdyby společenská zařízení byla především namířena k tomu, aby netrpěly nouzí ani jednotlivé skupiny lidské ani kterýkoli příslušník jejich. Kdyby lidstvo bylo dovedlo vytvořiti takovou jednotnou svépomoc, aby se všichni považovali jen za příslušníky rovnocenné a nechtěli některí mocí vládnouti svým druhům, našlo by se pro každého jednotlivce

*) Na př. uhelné zásoby Velké Británie, Spojených Států, Německa, Číny i v jiných bohatých nalezištích jsou jistě ohromné. Ale kdyby dosavadní těženi stále se tak šířilo, jako tomu bylo ke konci minulého a počátkem nynějšího století, zajisté by se zásoby ty zhrávy v několika nečetných stoletích úplně. — Ještě omezenější jsou bohatství vydatnějších železných rud. Zásoby surového železa obsaženého v rudných známých ložiskách světových odhadují se nejvýše na 12.000 až 15.000 mil. tun — [a sice v Evropě kolem 5 miliard tun, v Americe přes 5 miliard tun a zbytek v ostatních dílech světa]. — Jsou-li tyto odhady správné a kdyby potrvalo těženi surového železa jen v tom rozsahu, jako před světovou válkou (totiž asi 75 mil. t ročně), nevystačily by ony zásoby ani na dobu dvou století. Při zvýšeném těženi vyčerpaly by se mnohem dříve.

Také zásoby známých i nejbohatších zřidel petrolejových jsou jistě obmezeny a daly by se poměrně brzy vyčerpati.

**) Paprsky sluneční dosud jen bující vegetací byly zužitkovány a tím ovšem jen velmi nepatrná část jejich byla pro lidské účely využita.

z člověčenstva skoro v nadbytku toho, čeho k náležitému opatření životních nezbytností potřebuje.

Pro nikoho by zajisté při moderní zdokonalené technice nemuselo scházeti ani potraviny ani dostatečného oděvu ani dobrého obydlí ba ani ne všelikého pohodlí. Neboť všeho toho dala by se shledati dostatečná hojnost přičiněním lidským za použití přírodních energií a jiných darů pro člověka užitečných s malým poměrně namáháním člověkovým.

Byly sice kdysi doby, kdy vyšší kultura vyvolených tříd společenských z příčin nepostačitelné civilizace musila býti vykupována hrozným strádáním zdrcující většiny ovládaných a zotročených lidí. Touto myšlenkou ovládnuti byli i nejlepší duchové ve starověku a středověku (ba až do minulého století), že nechtěli, aby ve všeobecné prostřednosti a nouzi lidstvo celé snad živořilo. Nechtěli ani nejlidštěji smýšlející filosofové, aby zanikla kultura panujících vrstev společenských, aniž se tím mohlo podstatně pomoci a uleviti bídě poddaného a nevolného davu, pro nějž nedalo se neumělou i nedokonalou tehdejší prací lidskou sehnati ani dosti pohodlí ani snad někdy úplně nezbytných věcí k udržení slušného živobytí.

Proto vyslovil Aristoteles onu památnou a *takřka* prorockou větu: „Otroctví pomine mezi lidstvem, až se stavy tkalcovské samy od sebe počnou pohybovati“. To ovšem bylo Aristotelovi pouhým řečnickým obratem, že *otroctví nelze vůbec odstraniti nikdy*, když se chce aspoň pro menšinu lidstva udržeti jistá civilizace. „Pohybem tkalcovských stavů“ Aristoteles mínil naznačiti všechny těžké a namáhavé práce — jako mletí obilí, hutní obrábění rud, dolování, veslování na galejích, úmorná zaměstnání na plantážích atd., — které musily se vykonávati od lidí nesvobodných, aby vyvolené stavy mohly žíti v nadbytku neb aspoň v pohodlí a mohly se věnovati zaměstnáním duševním a ukojovati potřeby vytříbenější.

Ale co dřívější doby považovaly za nemožné, aby se stavy tkalcovské nebo mlýnské žernovy nebo hutní kladiva nebo veliké nákladní lodě pohybovaly samy od sebe (automaticky), to splnila novověká nade vše očekávání velkolepá technika. Lidstvu může nyní býti lehkou službám do roka až na 1500 mil. *t* minerálního uhlí, přes 50 mil. *t* petroleje a nafty a ohromné energie tekoucích vod spěchajících odevšad s vrcholků zemských k mořím. Dnes jistě již daleko přes 1000 mil. *HP* by dovedlo lidstvo svým důmyslem a svou energií připoutati k jakýmkoli sebe těžším pracím ve formě všelikých motorů kalorických (parních strojů, výbušných petrolejových a plynových motorů), nebo vodních kol a turbin nebo vzdušných motorů nebo elektrogeneratorů z jakýchkoli energetických zdrojů.

Tím by se dala lehkou pro každého jednotlivého člověka na celém světě získati pomoc aspoň $\frac{2}{3}$ *HP* nebo průměrně pro rodinu pětičlennou jakoby pomoc neúnavných, spolehlivých a přesně pracujících 50 otroků (1 *HP* = 15 pracujícím silným lidem). A zajisté by také pro každou rodinu mohlo býti hojně všech prostředků výživných i všeho pohodlí skoro přebytek při poměrně nepatrném namáhání tělesném. Nad to by lidé mohli míti ještě dosti prázdne a volnosti k zaměstnáním duševním i k osvěžujícím cvikům tělesným.

A proč z těchto nesporných úspěchů lidstvo neučinilo náležitých důsledků? — Protože se necítí dosud společenskou jednotou ani v celku ani v jednotlivých svých částech. Z dřívějších dob přejaté společenské názory a úpravy vadí řádné součinnosti všelidské a připravují celek lidstva o možné plody jeho přičinění a jeho důmyslu. Všeobecná atavistická nepřízeň kmenová nebo sociální předsudky a nadpráví vadí možné nápravě v tom směru, aby nebylo ani utlačených ani strádajících. Zvláště vylučnost a řevnivost jednotlivých plemen a namnoze nepřátelské vzájemné smýšlení národů — (ať politicky či ethnicky pojímaných) — jsou největší překážkou, že se nedostává všem jinak lehkou možné hojnosti úkojných prostředků.

Lidstvo dosud nedovedlo pochopiti, že staré sváry a spory mezi jednotlivými částmi jeho jsou pohybnými neblahými přežitky dřívějších strastných dob, kdy nedovedlo ještě nikterak pro všechny své členy sehnati dosti statků k řádnému ukojení všech podstatných potřeb životních; ani nepostihlo ještě, že by se všem dařilo lépe, kdyby se navzájem jednotlivé sociální celky dohodly po dobrém. Ano i ti, kteří dosud mysleli, že jen mocí a brutálním násilím mohou si udržeti své společenské výhody, mohli by se lehkou již přesvědčiti, jak mnohem šťastněji a plněji bylo by lze všem, — i jim samým — žíti, kdyby se schopnosti lidských nezneužívalo ke vzájemnému poškozování nebo k plemenné nenávisti, nýbrž kdyby směřovaly lidské snahy pouze ke všeobecné svépomoci, k lepší souhře a ke vzájemné součinnosti. Člověk už dovedl přinutit přírodu, aby ho svým bohatstvím dostatečně v každém směru vybavila, ale ve vzájemné nedůvěře ano v nepřátelství proti svým druhům z valné části těchto plodů svého přičinění dobře nevyužije, ano neostýchá se ani z nevráživosti je ničiti nebo jich používatí ku zkáze svých bližních.

Zajisté jen vzájemná nevráživost a občasně propukající znásilňující úmysly jednotlivých celků sociálních, které jsou neblahým dědictvím ze starších dob, hubí lidstvo a nedává mu dospěti k plnosti možných úkojů. Je to skoro všeobecná slepota ke strádání nejen svého bližního nýbrž i ke svému vlastnímu. Zdánlivá láska ke svým soudruhům pudí lidi k utiskování a ke křivdám proti příslušníkům cizích sociálních skupin. Ale toto nepřirozeně živěné nepřátelství vede zároveň k násilím uvnitř skupin samých, v kterých se pak vyžaduje tuhá společenská kázeň (disciplina), aby se mohlo silně nastupovati proti jiným nepřátelským skupinám. Tak jedna nevráživost i jednotlivé násilí plodí násilný odpor druhých a překáží spokojenému a pohodlnému soužití všech navzájem.

Společenské celky byly vytvořeny dříve napořád hrubou mocí, která navzájem pojila a udržovala v jednotě pány a porobené, která vymezovala práva jedněch proti povinnostem druhých. Z této společenské moci přešla ustanovení, která byla v podstatě účelná pro neodstranitelné společenské nedostatky někdejších dob do časů nynějších, pro které by již vhodnější byla nová účelnější zařízení. Právní řády dosti vhodné pro bývalé omezené prostředky lidské nejsou již napořád správné pro nynější namnoze již velikou hojnost všeho nejrozmanitějšího bohatství společenského.

Jest tedy nutno zkoumati, jak dalece společenské řády, na nichž spočívá a jest utvrzeno dosavadní hmotné ukojování potřeb, vyhovují

účelnému zaopatřování všech lidí v různých společenských skupinách žijících.

Dřívější soběstačné úkojné obvody byly uvnitř i na venek vůči sobě udržovány především tuhou i krutou společenskou kázní, která nešťítla se používatí velmi zhusta ani nejnásilnějších prostředků (nelítostné osobní nesvobody, otroctví, ani se neobešla bez veřejných trestů hrdelních i všelikého tělesného týrání ano i mučení). Byly to snad prostředky málo lidské, ale pro udržení civilisačního stavu a veřejného pořádku považovaly se dříve za naprosto nutné, ano posvěcovaly se také všemi ideologickými silami společenskými (mravem společenským, právními ustanoveními, náboženskými kulty, veškerým duševním vychováním atd.).

Všechny tyto společenské tuhé a namnoze násilné formy udržovaly se lidskou setrvačností také v dobách vyvinutější kultury, kdy už jich k prospívání lidstva, k rozšíření i utvrzení jeho vzdělanosti a blahobytu naprosto nebylo zapotřebí; ano kdy již byly zdaru lidských pokolení ohromnou překážkou a trapným a nedůstojným přezítkem barbarských, surových a nuzných dob starších.

Z této nerovnosti společenské a z hmotné i osobní moci vyšších tříd převzat byl právní pořádek dříve ustálený také do časů, v kterých povědomí lidské pospolitosti a podstatné rovnocennosti už aspoň myšlenkově (mezi filozofy a náboženskými nadšenci) pronikalo. Již osmnácté století vyslovalo se pro zásadní rovnost lidí týchž společenských svazků, ano i plemenné nerovnosti se napořád hleděly překonávat a odstraňovati. Veliká revoluce francouzská přejavši filosofické názory encyklopedistů napsala na své prapory světoznámá hesla: „Liberté, égalité, fraternité“. Nechtěli pak francouzští republikáni tato hesla uplatnití pouze doma ve Francii, nýbrž rozšiřovali je po celém světě.

Ale tehdejší hmotné základy byly této dobře míněné rovnosti a rovnocennosti všech jednotlivých lidí a plemen osudnou překážkou. Horlivci osvobozovacího hnutí revolučního opírali se pouze o ideální názory a přesvědčení a zapomněli, že všechen společenský řád nejen pro veřejné moci, nýbrž i pro soukromá oprávnění jednotlivců spočíval na zastaralé společenské tuhé vázanosti, ano často prýštil přímo z barbarského násilí, a že nebylo možno na jeho základě, celkem skoro nepošinutém dospěti k opravdivé rovnosti všech lidí ani jějich jednotlivých plemen.

Právní názory naše, které se historicky vyvinuly z dávných dob — (na př. ve střední a západní Evropě z dob římského práva ve starověku, které bylo přejato do moderních soukromých práv občanských) — jsou daleky dosud onoho ideálu o souladném soužití lidských pokolení. Ve společenských svazcích nedospělo se nikterak ještě k naprosté rovnocennosti všech jednotlivců, podle které by nejvýše snad uznávaly se jen přirozené rozdíly schopností a povah lidských. Dosud platí společenskou nutností a nuceností přejaté pořádky veřejné ve státech, které vymezují jednak jednotu společenských zřízení přesně vytýčených na venek proti podobným státním celkům jiným, jednak upravují všelijak různými právními rády mocenské vztahy uvnitř země. Tyto státní (nebo říšské) celky přisuzují svými právními ustanoveními

a zřízenímí také zcela nestejně a nerovnoměrné podíly úkojů pro jednotlivé skupiny, třídy nebo stavy i mezi jednotlivé jejich příslušníky.

Ve státech je celá soustava práva veřejného vypočtená na obranu práv soukromých, práv to, která historicky vznikla a udržují se všelikými přežitky z dřívějších dob a z dávná převzatými názory a mocenskými poměry.

Tato práva veřejnou mocí utvrzená nejsou vždy ve shodě s onou zásadní spravedlností, kterou si moderní lidstvo vytklo za svůj ideál; jsouce opřeny o moc zděděnou z násilných časů podmiňují silnou nerovnost hmotných sil a bývají největší překážkou filosoficky požadované rovnocennosti všech lidí.

Státní zákonodárná moc, která na dějinných těchto podkladech vymezila určitá oprávnění soukromá a k tomu se pojící veřejná moc výkonná, která se udržuje celou soustavou správní, soudním rozhodováním, exekucemi rozsudků, vojskou a policejní ochranou všelikých hmotných zájmů jednotlivců, není vždy a nemohla ani býti podle svého vývoje zárukou úplné svobody, rovnosti a bratrství pro každého příslušníka určitého společenského celku. To přehlížely a nedoceňovaly liberalistické theorie osmnáctého věku. Chtěly sice úplnou volnost pro duševní i hmotné jednání jednotlivcovo, ale zapomněly, že všeliká soukromá oprávnění, která hmotnou moc velmi nerovně rozdělují a veřejné povinnosti, které různým tlakem na jednotlivce doléhají, jsou podstatnou a nepřekročitelnou překážkou sociální rovnosti a spravedlivosti. Z oněch veřejných povinností, kterými jednotlivci jsou ke svým celkům poutáni, neposlední zajisté jsou veřejné příspěvky hmotných statků i osobních služeb na vydržování mocí veřejných. Jednotlivci mohou býti přímo nuceni, aby po případě také na úkor svůj vydržovali svými hmotnými prostředky a svou vlastní energií taková mocenská zařízení, která často proti nim samým nebo jejich nejbližším příslušníkům se obracejí.

Pro míru úkojných prostředků každého jednotlivce podle nynějších — (historicky přejatých) — právních ustanovení jsou zvláště rozhodujícími: 1. *soukromé právo vlastnické i jiná věcná práva se k tomu pojící* (práva služebnostní, práva pachtovní a nájemná atd., právo o věcných zástavách a j.); 2. *právo rodinné*; 3. *právo dědické posloupnosti*; 4. *různá práva obřigacní a smluvní*; 5. všeliká ustanovení *práva veřejného* a 6. *správního*, pokud jsou k utvrzení a na ochranu práv soukromých nebo pokud se jakkoli dotýkají hmotných různých zájmů; 7. *právo finanční a berní*; 8. *úprava právní a smluvní hmotných styků s cizinou*.

Všechny tyto soustavy jednotlivých právních oborů působí na rozdělení statků a služeb mezi jednotlivé příslušníky určitých sociálních celků i jejich skupin a nutno k nim náležitě přihlížeti. Zvláštní význam však především přísluší soukromým oprávněním vlastnickým i nárokům dědickým, které nejvíce zakládají sociální různosti a nerovnosti. Hmotná moc nad úkojnými a těžebními prostředky rozhoduje také o volnosti nebo nesvobodě úmluv ostatních, pokud směřují k udržení živobytí a k ukojení jiných důležitých potřeb. Úmluvy takové postrádají potud volnosti obou stran, pokud naléhavá starost

o živobytí přinucuje jednotlivce, aby se podrobili podmínkám, za kterých jen lze nezbytných životních prostředků získati.

Nakupení vlastnické moci nad prostředky hmotnými u nepatrné menšiny těch, kteří o ukojování svých i cizích potřeb rozhodují — totiž u nemnohých kapitalistů a s nimi spojených podnikatelů — bylo urychleno moderním vývojem a sklonem k velkým podnikům. Veliké kapitály kromě toho dovedly se často navzájem shodnouti a vyloučiti zápasy konkurenční. Ohromné soukromé podniky ovládají naporád hmotnými úkoji i jejich přidělováním, pokud v tom nejsou obmezovány veřejnou mocí nebo pokud o úkoje ty samy veřejné moci se nepostaraly. Ale veřejné moci navzájem nedovedou se vždy ubrániti přemocnému vlivu organisatorů podnikatelských a velikých kapitalistů (vlastníků), tedy veřejné právo přirozeně více hájilo prospěchů této vynikající třídy nežli zájmů ostatních lidí jim hmotně podléhajících. Proto také ještě v moderních soustavách právních větší péči se těšila věcná oprávnění majetková nežli ochrana osobních zájmů lidí postrádajících prostředků těžebních. Těmto tak řečeným proletářům často nedostává se ani úkojů potřebných k náležitému udržení živobytí, ačkoli by podle své možné i vhodné upravené funkce sociální úkojů těch postrádati neměli ani nemusili.

Zajisté nynější pokroky technické a o vědecké výtěžky opřená vyspělost moderní kultury hmotné i duševní dovolovaly by lidstvu bez veliké námahy získati tolik vhodných úkojných prostředků, že by každý jednotlivec mohl nejen snadno všechny nezbytné potřeby řádně ukojovati, nýbrž by se mu mohlo dostati poměrného pohodlí. Potravu, oděvu i obydlí lze hravě získati tolik, kolik by lidé ani skoro nedovedli strávit ani spotřebovati; podobně služebných energií přírodních už nyní za člověka pracuje taková síla, jakoby každá jednotlivá osoba i nejnepatrnější měla několik přechočných otroků. A pro dosavadní počet lidstva by se toho dalo ještě mnohem více opatřiti bez velikého lidského namáhání. Jestliže přece mnoho lidí strádá a hyne nejtrpčí nouzí a většina z nich je sužována strachy o svou vlastní existenci, jest to jen důkazem, že společenská úprava hmotného ukojování potřeb je dosud málo vhodná i je nutno vyšetřiti její nedostatky a kritisovati její základy, které nemohou býti jistě prohlášovány za nedotknutelné, když jsou možny ony vytčené sociální nesoulady.

9. Soukromé právo vlastnické, právní posloupnost dědická a ostatní právní úprava hmotných styků lidských.

Jakmile člověk prozíravě počal pečovati o své budoucí potřeby, jakmile zároveň snahy jeho ekonomicky se projevovaly, vznikala i touha získávati a udržeti si předměty a věci, které se mu hodily k budoucímu ukojování potřeb. Tak vytvořila se individuální moc nad věcmi vnějšími, především nad těmi, které se hodily k bezprostřednímu ukojování, ale později hlavně nad přístroji a náradími trvalejšími, jimiž člověk mohl se domoci statků nových, nebo si připraviti různé statky k náležité spotřebě. Tím vznikly zvláště *statky kapitá-*